

Daria Ambroziak

Mickiewicz i inni Polacy we wspomnieniach rosyjskich memuarystek XIX wieku

Acta Polono-Ruthenica 19, 17-27

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Daria Ambroziak
Uniwersytet Opolski

Mickiewicz i inni Polacy we wspomnieniach rosyjskich memuarystek XIX wieku

Uwarunkowania historyczne, w jakich na przestrzeni wieków znajdowała się Polska i Rosja, sprawiły, że losy ich mieszkańców wzajemnie się przenikały i krzyżowały, co niejednokrotnie stawało się inspiracją dla twórców. W badaniach komparatystycznych problemowi literackich powiązań polsko-rosyjskich poświęcono już wiele uwagi, aczkolwiek koncentrowała się ona zwykle na twórczości pisarzy bardziej znanych. Skutkiem tego poza polem zainteresowań badawczych pozostały dokonania autorów drugoplanowych, w tym kobiet-pisarek XIX stulecia. Jak mogliśmy się przekonać, wniosły one wiele cennych treści wzbogacających naszą wiedzę o dialogu kultur dwóch narodów. Niektóre aspekty tego dialogu odsłania rosyjska memuarystyka XIX wieku¹.

Badacz literackich stosunków polsko-rosyjskich, Jan Orłowski, zauważa, że „[...] w Cesarstwie uwidoczniła się wówczas [po kongresie wiedeńskim – D.A.] swoista fascynacja kulturą polską (tym tłumaczy się chociażby wielka popularność Mickiewicza wśród ówczesnych Rosjan), a język polski – jak zauważył w swoim czasie Tomasz Kozłowski – «znów stał się jednym z najpopularniejszych języków obcych w Rosji»”².

¹ Kwestie literackich stosunków polsko-rosyjskich podejmowali m.in.: R. Łużny, *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska. Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich w XVII–XVIII wieku*, „Zeszyty Naukowe UJ. CXLII. Prace Historycznoliterackie”, z. 11, Kraków 1966; B. Białokozowicz, *Z dziejów wzajemnych polsko-rosyjskich związków literackich w XIX wieku*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971; *Spotkania literackie. Z dziejów powiązań polsko-rosyjskich w dobie romantyzmu i neoromantyzmu*, pod. red. B. Galstera i J. Kamionkowej przy współudziale A. Piorunowej, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973; B. Galster, *Paralele romantyczne. Polsko-rosyjskie powinowactwa*, PWN, Warszawa 1987; J. Orłowski, *Z dziejów antypolskich obsesji w literaturze rosyjskiej. Od wieku XVIII do 1917*, WSiP, Warszawa 1992; W. Laszczak, *Twórczość literacka kobiet w Rosji pierwszej połowy XIX wieku*, Wyd. WSP, Opole 1993; W. Laszczak, *Ślady polskie w rosyjskiej literaturze kobiecej XIX wieku*, [w:] *Polsko-wschodniosłowiańskie stosunki kulturowe. W dziesiątą rocznicę śmierci profesora Ryszarda Łużnego*, pod red. D. Piwowarskiej, E. Korpały-Kirszak, Wyd. UJ, Kraków 2010.

² J. Orłowski, op. cit., s. 54.

O sympatii, jaką polski wieszcz cieszył się w kręgach rosyjskiej inteligencji, czytamy we *Wspomnieniach o Puszkynie* (*Воспоминания о Пушкине*, 1859) Anny Kern (1800–1879), której Puszkini poświęcił słynny erotyk *Do*** (K***)*, nazywając ją „гений чистой красоты”. Autorka wspomnianych memuarów ukazuje obraz życia utalentowanej młodzieży lat 20. i 30., skupionej wokół osoby Aleksandra Puszkina. Wspomina lata spędzone w Petersburgu, przyjaźń z rodzeństwem autora *Eugeniusza Oniegina* oraz udział w wieczorach literackich organizowanych przez Antona Delwiga. W domu tego poety dwa razy w tygodniu odbywały się spotkania, w których uczestniczyli muzycy Siergiej Golicyn i Michaił Glinka oraz przyjaciele gospodarza z czasów nauki w liceum w Carskim Siole: Aleksander Puszkini, Walerian Langer, książę Dmitrij Eristow, Michaił Jakowlew, Siergiej Komowski, Aleksiej Iliczewskij³. W wieczorach tych uczestniczył także zaprzyjaźniony z Delwigiem Adam Mickiewicz, który od roku 1827 ponownie jako zesłaniec przebywał w Petersburgu. Autorka dosyć ogólnie pisze o sympatii i szacunku, jakim Mickiewicza obdarzali zarówno Puszkini, jak i Delwig, nie przywołując jednak żadnych szczegółów, co wydaje się sugerować, iż przekazywane informacje mogą być jedynie zasłyszane: „Не помню, встречался ли он часто с Пушкиным, но знаю, что Пушкин и Дельвиг его уважали и любили”⁴. Bardziej rozbudowaną charakterystykę autora *Pana Tadeusza* prezentuje memuarystka wtedy, gdy odwołuje się do własnych spostrzeżeń i przeżyć. Kreśląc portret polskiego wieszca, Kern koncentruje się głównie na ukazaniu go jako człowieka o wielu przymiotach. Według niej Mickiewicz to miły, życzliwy, czarujący i pełen uroku osobiste go uczestnik spotkań literackich organizowanych przez barona Delwiga. W ten sposób otrzymujemy subiektywny, ciepły i zarazem emocjonalny obraz poety, który pokazuje, z jakim uwielbieniem ta młoda Rosjanka patrzyła na polskiego romantyka⁵.

На вечера к Дельвику являлся и Мицкевич. Вот кто был постоянно любезен и приятен. Какое бесподобное существо! Нам было всегда весело, когда он приезжал. [...] Да что мудреного? Он был так мягок, благодушен, так ласково приносивался ко всякому, что все были от него в восторге. Часто он усаживался подле нас, рассказывал нам сказки, которые он тут же сочинял, и был занимателен для всех и каждого⁶.

³ A. Kern, *Воспоминания о Пушкине*, „Азбука-классика”, Санкт-Петербург 2010, s. 56–57.

⁴ *Ibidem*, s. 58.

⁵ Podobnie jak wielu innych uczestników spotkań u Delwiga, także i sam Adam Mickiewicz okazywał szczególne zainteresowanie osobie Anny Kern – por.: *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*, pod red. П.А. Николаева, „Советская энциклопедия”, т. 2, Москва 1992, s. 529.

⁶ A. Kern, *op. cit.*, s. 57–58.

Te uczucia sympatii w stosunku do polskiego poety nie były odosobnione, gdyż – jak wiadomo – Mickiewicz zawsze budził szacunek i uznanie Rosjan. Wśród elit intelektualnych niezwykłym zainteresowaniem i popularnością cieszyła się także jego twórczość. Kern wspomina, iż na jednym ze spotkań u Delwiga prezentowano tłumaczenie na język rosyjski poematu lirycznego polskiego wieszczka pod tytułem *Farys*. Autorem przekładu był Rosjanin, Litwin z pochodzenia, dziennikarz i poeta Wasilij Szczastny (1802–1854)⁷. Przełożony przez młodego twórcę utwór spotkał się z uznaniem wszystkich obecnych wówczas na wieczorze literatów. Zyskał on też przychylność samego Delwiga. Memuarystka wydarzenie to wspomina w następujący sposób:

Среди таких бесед многие из тогдашних писателей читали свои произведения. Так, например, Щастный читал нам *Фаруса*, переведенного им тогда, и заслужил всеобщее одобрение. За этот перевод Дельвиг очень благоволил к нему, хотя вообще Щастный как поэт был гораздо ниже других второстепенных писателей⁸.

W ocenie wysiłku translatorskiego Szczastnego niebagatelną rolę odegrał utwór wieszczka, a także sympatia, jaką się wówczas cieszył, co w połączeniu z niewielkimi umiejętnościami i talentem poetyckim samego Szczastnego mogło wywołać właśnie taką reakcję Delwiga.

W postępowych kręgach rosyjskich pisarzy twórczość Mickiewicza wzbudzała zainteresowanie nie tylko za życia autora *Dziadów*, ale także w latach późniejszych. Przykładem tego jest przygotowywanie publikacji jednego z jego utworów w czasopiśmie „Sowriemiennik”, o czym pisze Awdotia Panajewa (1820–1893) we *Wspomnieniach (Воспоминания, 1889)*. Przywołuje ona spotkanie z roku 1861, w którym uczestniczyła wraz z Nikołajem Niekrasowem i zaproszonymi gośćmi: Michaiłem Michajłowem (1829–1865) i Zygmuntem Sierakowskim (1826–1863). Michajłow był rosyjskim pisarzem i tłumaczem, działaczem rewolucyjnym skazanym na katorgę i dożywotnie zesłanie na Syberię

⁷ W. Szczastny tłumaczył także fragmenty dramatu Józefa Korzeniowskiego pod tytułem *Aniela*, które drukowane były w roku 1830 na łamach czasopisma „Literaturnaja Gazieta” – por. *Literatura rosyjska*, pod red. M. Jakóbca, t. 2, PWN, Warszawa 1971, s. 132–133. Ponadto dokonał przekładu *Sonetów krymskich* Mickiewicza. Oprócz działalności poetyckiej i translatorskiej Szczastny zajmował się także dziennikarstwem. Współpracował m.in. z czasopiśmie „Siewiernyje Cwity”, był sekretarzem periodyku „Literaturnaja Gazieta” w czasie, gdy funkcję redaktora pełnił Delwig. Szerzej A.M. Гордин, *Примечания*, [w:] A. Kern, op. cit., s. 327.

⁸ A. Kern, op. cit., s. 58.

⁹ *Słownik pisarzy rosyjskich*, pod red. F. Nieuważnego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994, s. 252.

za przygotowanie (wraz z Nikołajem Szełgunowem) i druk ulotki rewolucyjnej *Do młodego pokolenia*⁹. Bazyli Białokozowicz powiedział o nim, iż „Był wielkim przyjacielem Polaków i rzecznikiem wspólnej walki z caratem”¹⁰.

Zygmunt Sierakowski, którego Panajewa zapamiętała jako człowieka „с большими серыми глазами, смотревшими очень серьезно”¹¹, to patriota, świetlana i jednocześnie tragiczna postać w historii polskiego ruchu wolnościowego. W ciągu całego swojego życia służył ojczyźnie i walczył o jej dobro, czego dowodem była podwójna rola, w jakiej występował. Z jednej strony był oficerem sztabowym w armii rosyjskiej, pracował w ministerstwie wojny, z drugiej prowadził działalność konspiracyjną na rzecz Polaków, aby ostatecznie przejść na stronę powstańców, stając się jednym z dowódców (pseudonim Dołęga) powstania styczniowego na Litwie. Za swoją działalność został stracony w Wilnie w czerwcu 1863 r. z rozkazu Michaiła Murawjowa „Wieszatiela”¹². Sierakowski, przebywając w Petersburgu, angażował się także w działalność publicystyczną i redakcyjną, współpracował z polskojęzyczną gazetą „Słowo” wydawaną przez Józafata Ohryzkę oraz z pismem „Sowriemiennik” redagowanym przez Nikołaja Czernyszewskiego, Nikołaja Niekrasowa i Nikołaja Dobrołubowa¹³. Podczas spotkania w redakcji Niekrasow poprosił Sierakowskiego o przeczytanie przygotowanego przez niego tłumaczenia jednego z utworów Mickiewicza oraz o przytoczenie oryginalnej wersji tego tekstu. Wówczas to na obecnych Sierakowski zrobił duże wrażenie, gdyż deklamował wiersz w języku polskim z ogromnym zaangażowaniem, które widoczne było zarówno w wyrazie twarzy, jak i w drżącym ze wzruszenia głosie. Pełna ekspresji recytacja i podniosła atmosfera, którą stworzył młody oficer-patriota, sprawiły, że okoliczności tego spotkania głęboko zapisały się w pamięci Panajewej. Tak oto autorka wspomina tę sytuację:

Се[раков]ский совершенно преобразился, когда стал читать стихи по польски: глаза его сверкали, голос дрожал от волнения. После прочтения стихов он сказал: „Русский язык беден, чтобы передать всю мощь стиха Мицкевича”.

¹⁰ Cyt za: *Słownik pisarzy rosyjskich*, pod red. F. Nieuważnego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1994, s. 252.

¹¹ А. Панаева, *Воспоминания 1824–1870*, 4 изд., под ред. и с примечаниями К. Чуковского, „Academia”, Москва – Ленинград 1933, s. 503.

¹² Szerzej na temat historii życia i działalności S. Sierakowskiego: A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, PAX, Warszawa – Poznań 2000, s. 319; *Polski słownik biograficzny*, Polska Akademia Umiejętności, Warszawa – Kraków 1996, t. XXXVII, z. 2, s. 318–321.

¹³ *Polski słownik biograficzny...*, t. XXXVII, z. 2, s. 319.

и добавил выразительным тоном, что „нация, которая может создавать таких поэтов, как Мицкевич, могуча, и никто не в силах подавить ее, она воспрянет еще прекраснее и сильнее, закалившись в страданиях”¹⁴.

Sierakowski, odwołując się do słów wieszczka, wyraża wiarę w siłę narodu polskiego, która sprawi, że nie podda się on w walce z zaborcą i faktem stanie się odrodzenie potężnej, niezależnej ojczyzny. Tym samym autor przekładu daje wyraz swemu patriotyzmowi i zaangażowaniu, pokazując jednocześnie, że poezja Mickiewicza dodawała odwagi i miała moc rozbudzania nadziei na zwycięstwo kolejnym pokoleniom Polaków. W wypowiedzi Sierakowskiego słychać także echa poglądu upowszechnianego w kręgach konspiratorów skupionych w Kole Oficerów Polaków w Petersburgu, mówiącego o potrzebie prowadzenia walki o niepodległość z wykluczeniem współpracy z Rosją¹⁵.

Tak przychylnych opinii nie znajdziemy w wypowiedziach rosyjskich memuarystek na temat innego pisarza, zruszczonego Polaka Tadeusza Bułharyna (1789–1859), który w czasach swej wczesnej młodości walczył u boku Napoleona przeciwko Rosji, a od 1819 r. zamieszkał na stałe w Petersburgu i aktywnie działał na rzecz literatury i publicystyki rosyjskiej. Początkowo współpracował z postępowymi pisarzami i działaczami, angażując się w ruch dekabrystowski, jednak po klęsce zrywu niepodległościowego z roku 1825 i upadku powstania listopadowego zrezygnował z poprzednich kontaktów i opowiedział się po stronie władz, popierając tym samym ustrój autokratyczny¹⁶. Wybory, jakich wówczas dokonywał Bułharyn, oraz prowadzona przez niego działalność literacka i redaktorska wywoływały ostry sprzeciw ze strony opozycyjnych środowisk literackich, czemu dała wyraz w swoich memuarach Panajewa. Przywołuje ona okoliczności swego spotkania z Bułharynem, które miało miejsce w latach 40. w domu Wasilija Mierzewicza (1814–1849), jego przyjaciela i zwolennika, literata, redaktora pisma „Ведомости Петербургской городской полиции”:

Я имела также случай видеть некоторых лиц, не принадлежавших к литературному кружку Белинского, например, [Ф.В.] Булгарина, на которого большинство литераторов смотрело как на прокаженного, гнушаясь с ним кланяться на улице, а тем более быть с ним в одном обществе¹⁷.

¹⁴ А. Панаева, *op. cit.*, s. 503–504.

¹⁵ *Wybitni Polacy XIX wieku. Leksykon biograficzny*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1998, s. 100.

¹⁶ Z. Mejszutowicz, *Powieść obyczajowa Tadeusza Bułharyna*, PAN, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 11–24.

¹⁷ А. Панаева, *op. cit.*, s. 164.

Zaprezentowane tu krytyczne opinie pod adresem Bułharyna (zniechęconego również przez Polaków za renegeactwo) nie mają charakteru jednostkowej oceny, lecz są głosem całego środowiska literackiego skupionego wokół krytyka i filozofa Wissariona Bielińskiego. To nieprzychylnie nastawienie do autora powieści *Iwan Wyżigin* było wynikiem dezaprobaty zarówno dla jego pracy wydawniczej i dziennikarskiej (ze względu na wrogość w stosunku do programu „szkoły naturalnej”), jak i prezentowanej dwuznacznej postawy moralnej. Nie-wybaczalna dla tego środowiska była uległość Bułharyna wobec władzy i współpraca z III Oddziałem tajnej policji, z której to działalności – jak twierdzi Bohdan Galster¹⁸ – czerpał wymierne, choć nie finansowe, korzyści. W tym kontekście nie dziwią negatywne zachowania i swoisty ostracyzm, z jakim się spotykał, o czym pisała Panajewa.

Memuarystka, powołując się na Wasilija Mierzewicza, wydobywa także z pamięci zasłyszane negatywne opinie na temat jego prywatnego życia. Mówi o problemach rodzinnych i finansowych redaktora pisma „Siewiernyj Archiw”, wskazuje na atmosferę obcości, panującą w jego domu i trudne relacje z żoną:

Мне рассказывал Межевич, что Булгарин в своей семейной жизни был точно чужой, как хозяин дома не имел никакого значения, сидел всегда у себя в кабинете. Его жена немка и ее тетка распоряжались по своему произволу домом, детьми, деньгами. Булгарину давалась ничтожная сумма на карманные расходы, а все доходы от газеты от него отбирались. Булгарин тщательно скрывал от жены свои мелкие доходы, получаемые от фруктовых магазинов, лавочек и винных погребов, восхваляемых им в своей газете¹⁹.

Wypowiedź ta częściowo wyjaśnia przyczyny szczególnej dbałości Bułharyna o utrzymanie za wszelką cenę redagowanych przez niego czasopism i ostrą walkę z konkurencją. Można uznać ją także za chęć zdyskredytowania tego bardzo zaradnego i rzutkiego redaktora „Syna Otieczestwa”. Słabość charakter, według Zofii Mejszutowicz, była jedną z przyczyn jego oportunistycznego: „Bułharyn, aczkolwiek człowiek przedsiębiorczy i dynamiczny, był wcieleniem kompromisu, przystosowania się do okoliczności”²⁰.

Antypatię Panajewej w stosunku do Bułharyna obserwujemy także w opisie jego wyglądu zewnętrznego. Znamienne jest, że zarówno w powierzchowności redaktora pisma „Siewiernaja Pczela”, jak i w barwie głosu czy sposobie

¹⁸ B. Galster, op. cit., s. 54–60.

¹⁹ А. Панаева, op. cit., s. 165–166.

²⁰ Z. Mejszutowicz, op. cit., s. 25.

wypowiadania się zauważa ona jedynie cechy negatywne, nieprzyjemne, a nawet odrażające.

Черты его лица были вообще непривлекательны, а гнойные, воспаленные глаза, огромный рот и вся фигура производили неприятное впечатление. Голос у него был грубый, отрывистый; говорил он нескладно, как бы заикался на словах²¹.

Fakt niedostrzegania żadnych ujmujących cech w wyglądzie wpisuje się w całościowy negatywny obraz Bułharyna przedstawiony we *Wspomnieniach* i jednocześnie jest odzwierciedleniem krytycznego stosunku ówczesnych elit intelektualnych do tej postaci.

Wiele nieprzychylnych uwag pod adresem Polaków odnajdziemy też w *Zapiskach* (*Zanucku*, 1893–1895) Aleksandry Smirnowej z domu Rosset (1809–1882), damy dworu imperatorowej Marii Fiodorowny, a od 1828 r. Aleksandry Fiodorowny, żony cara Mikołaja I. Memuarystka krytycznie wypowiada się na temat moralności Polaków, wytykając im takie wady, jak: skłonność do przekupstwa i skandali, próżniactwo, zamiłowanie do balów i karcianego hazardu. Ponadto w stwierdzeniach tej autorki dostrzegamy negatywny stosunek do „sprawy polskiej”, o czym świadczy m.in. radość, jaka ogarnia ją pod wpływem wieści o klęsce powstania listopadowego i zdobyciu przez Rosjan Warszawy. Jak wiadać, jej punkt widzenia zbieżny był z oficjalnym stosunkiem kół dworskich, które przecież reprezentowała. Wśród fragmentów wspomnień tematycznie związanych z polsnością odnajdujemy też nieliczne przykłady prezentujące jej pozytywne nastawienie do Polaków, choć należy podkreślić, iż – w odróżnieniu od poprzednio przytoczonych tu faktów odnoszących się do moralności lub problemów politycznych – dotyczą one przede wszystkim osobistych kontaktów i przyjaźni Smirnowej²². W *Zapiskach* odnotowujemy nazwisko starego magnackiego rodu Radziwiłłów. Z tą linią spokrewniona była Stefania (1809–1832), córka pułkownika Dominika Radziwiłła (1786–1813), która wyszła za mąż za Ludwika Wittgensteina (właśc. Ludwig Adolf Friedrich zu Sayn-Wittgenstein-Sayn, 1799–1866), rosyjskiego arystokratę niemieckiego pochodzenia²³. Była ona przyjaciółką Aleksandry Rosset z czasów nauki w Jekateryninskim Instytucie

²¹ А. Панаева, op. cit., s. 165.

²² W. Laszczak, *Ślady polskie w rosyjskiej literaturze kobiecej XIX wieku*, [w:] *Polsko-wschodniosłowiańskie stosunki kulturowe. W dziesiątą rocznicę śmierci profesora Ryszarda Łuźnego*, pod red. D. Piwowarskiej, E. Korpały-Kirszak, Wyd. UJ, Kraków 2010, s. 87.

²³ S. Cat-Mackiewicz, *Dom Radziwiłłów*, Universitas, Kraków 2012, s. 412.

w Carskim Siole. Obie panie łączyła duchowa bliskość, zwierzenia, wspólnie spędzany czas. W memuarach Smirnowej poznajemy też opowieść o innej Polce – Tekli Walentynowicz (1801–1873), znanej ze swej niezwykłej urody i bardzo zaradnej w sprawach matrymonialnych, nadto cieszącej się licznymi koneksjami i wpływami w kręgach dworskich. Dość powiedzieć, że więzy małżeńskie łączyły tę szlachciankę z ostatnim faworytem Katarzyny II, Płatonem Zubowem (1767–1822), a o jej względy zabiegał sam sekretarz stanu do spraw polskich w Warszawie Mikołaj Nowosilcow²⁴. Należy jednak stwierdzić, że w tym przypadku wypowiedzenie przez Smirnową pochlebnych sądów na temat Polek nie wymagało od niej ani trudu, ani nie nosiło znamion niesubordynacji z tego względu, że były one związane z dworem i przejawiały lojalność, a nawet służalczość względem cesarza Rosji.

Zdecydowanie pozytywny wizerunek Polaka przedstawia w swoich *Wspomnieniach* Polina Annienkowa (Paulina Geuble, 1800–1876; *Воспоминания*, 1888), Francuzka, córka napoleońskiego generała, która, kierując się miłością, zdecydowała się na życie u boku dekabrysty Iwana Annienkowa. Dzięki jej opowieściom poznajemy Stanisława Leparskiego (1754–1837), Polaka z pochodzenia, który losy swe związał z Rosją, służąc w armii rosyjskiej. Od 1826 r. był komendantem obozu na Syberii, w którym przebywali uczestnicy powstania dekabrystów²⁵. Memuarystka ukazuje Leparskiego jako szlachetnego człowieka, świetlaną postać opromieniającą swą dobrocią szare dni trudnego obozowego życia. Mimo iż był w obozie przedstawicielem władzy carskiej, to jednak wykazywał się swoistym liberalizmem w egzekwowaniu obozowych przepisów, kierując się przede wszystkim szacunkiem do człowieka i jego potrzeb. Odznaczał się także szczególną empatią i życzliwością zarówno w stosunku do dekabrystów, jak i przybyłych do nich żon, które – zgodnie z ówczesnym prawem²⁶ – traciły wszystkie dotychczasowe przywileje i godności przynależne do ich stanu. Komendant obozu wspierał kobiety w ich codziennym życiu, pomagał w urządzaniu mieszkań, był wyrozumiały i prostoduszny²⁷. Swoją postawą ży-

²⁴ Szerzej na ten temat pisałam w artykule: *Polonica w „Zapiskach” Aleksandry Osipowny Smirnowej*, „Studia i Szkice Sławistyczne. Literatura – Kultura – Język”, pod red. B. Kodzisa, Opole 2000, s. 9–16.

²⁵ *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, Wyd. Gutenberga, t. 9, Kraków 1930, s. 49.

²⁶ Maria Wołkońska w swoich memuarach prezentuje treść zobowiązania, które musiała podpisać każda kobieta podążająca w ślad za mężem na Syberię. W myśl tego dokumentu utraci ona swój status, będzie traktowana tak jak żona zesłańca, musi znosić wszystkie związane z tą sytuacją trudności, nie mogąc liczyć na pomoc i ochronę ze strony władz – por. М.Н. Волконская, *Записки*, „Молодая Гвардия”, Москва 1977, s. 33.

²⁷ D. Ambroziak, *Losy dekabrystów w świetle „Wspomnień” Poliny Annienkowej*, „Studia i Szkice Sławistyczne”, t. XI: *Na pograniczu nauk i kultur. Tom poświęcony Profesorowi Bronisławowi*

ciową i otwartością na drugiego człowieka zjednywał sobie życzliwość i sympatię więźniów. Dzięki temu mniej ważna stawała się pełniona przez niego funkcja, a podstawową wartością było zrozumienie i współczucie dla niesprawiedliwie osadzonych na syberyjskim zesłaniu. Tym samym Annienkowa sugeruje, że można stać na straży wartości niezależnie od zajmowanego stanowiska, okoliczności życiowych, miejsca, narodowości.

W *Pamiętniku* (*Zanucku*, 1904) innej memuarystki, Marii Wołkońskiej (1805–1863), żony dekabrysty księcia Sergieja Wołkońskiego, towarzyszącej mężowi podczas pobytu na zesłaniu, także spotykamy życzliwie przedstawiony obraz Polaka. Był nim Michał Rukiewicz (1796–1841), szlachcic, były żołnierz walczący w armii napoleońskiej, Filomata, a następnie członek Związku Filaretów, który za udział we współpracującym z dekabrystami Towarzystwie Przyjaciół Wojskowych został aresztowany i skazany na śmierć. Wyrok ten następnie zamieniono na dziesięć lat katorgi. Karę odbywał w Irkucku, a później w Czycie i tu, w środowisku więźniów-dekabrystów, spotkała się z nim Wołkońska²⁸. Memuarystka wspomina go jako niezbyt urodziwego mężczyznę, za to bardzo sympatycznego i z dużym poczuciem humoru. W jej pamięci spotkanie z polskim zesłańcem zapisało się w następujący sposób:

Привезли и двух поляков, из которых один, Рукевич, нас забавлял своими сарматскими выходками. Едва он успел войти в острог против дома Александрины, как стал у ограды и с сентиментальным видом и сильным польским акцентом запел старый французский романс: „В стенах мрачной башни молодой король тоскует”. Он не был ни молод, ни красив, ни привлекателен; эта претензия на французский романс, при незнании языка, нас очень позабавила²⁹.

Ukazany przez Wołkońską obraz sympatycznego Polaka świadczy, że Rukiewicz postrzegany był tu jako swój, czyli jeden z więźniów, z którym dekabrystom i ich rodzinom przyszło dzielić trudy zesłania. Zachowanie tego oficera kojarzyło się memuarystce ze znanym stereotypem Polaka-Sarmaty. Wydaje się jednak, iż ów sarmatyzm nie był przez nią traktowany jak przywara, lecz – poprzez skonstrastowanie ciężkich obozowych warunków z mentalnością i manierami szlachcica śpiewającego nie na polską, lecz na francuską nutę – w przedstawicielu

Kodzisowi, pod red. M. Giej, T. Wielga, Wyd. Uniwersyteckie, Opole 2011, s. 15. Nazwisko Lepar-
skiego pojawia się również w *Zapiskach* M. Wołkońskiej, jednakże autorka nie poświęca tej posta-
ci zbyt wiele uwagi. Por.: М.Н. Волконская, op. cit., s. 49.

²⁸ Biogram M. Rukiewicza zob. w: *Polski słownik biograficzny...*, t. XXXVII, z. 2, s. 68–71.

²⁹ М.Н. Волконская, op. cit., s. 57.

ciemieźonego przez rosyjskiego imperatora polskiego narodu zobaczyła wolę przetrwania, niepodległość ducha.

Wśród przedstawionych dziewiętnastowiecznych wspomnień pisanych przez kobiety przeważają pozytywne opinie na temat Polaków, świadczące o ich pro-polskich sympatiach. Do tego grona należą zarówno dekabryстки: P. Annienkowa i M. Wołkońska, które swą przychylność dla Polaków budowały dzięki dobrym wzajemnym kontaktom opartym na szacunku i podobieństwie losów ludzi prześladowanych, jak też A. Panajewa i A. Kern, należące do ówczesnych rosyjskich elit intelektualnych, arystokratycznych. W tych środowiskach niezmienną popularnością i uznaniem cieszył A. Mickiewicz, podbijający serca myślącej części społeczeństwa rosyjskiego nie tylko niekwestionowanymi walorami swojej bogatej w różnorakie talenty natury, ale też osobowością poety-wygnajca, romantycznego tułacza z ideałami wolności w sercu. Literatura wspomnieniowa pokazuje też, iż w kręgach rosyjskich elit intelektualnych zdecydowanie nieprzychylnie odnoszono się do Tadeusza Bułharyna, którego kontrowersyjna działalność wzbudzała niechęć, a nawet wrogość. Negatywny stosunek do Polaków i tzw. kwestii polskiej obserwujemy natomiast w wypowiedziach A. Smirnowej, której opinie zgodne są z oficjalnymi poglądami kręgów dworskich.

Резюме

Мицкевич и другие поляки в воспоминаниях русских мемуаристок XIX века

Русская женская мемуаристика XIX в. приносит много интересных фактов, связанных с польско-русскими литературными отношениями. Воспоминания А. Керн и А. Панаевой показывают, что среди тогдашней литературной элиты А. Мицкевич пользовался большим признанием, а его произведения считались символом национально-освободительной борьбы. Кроме того, русские издатели и редакторы журналов занимались популяризацией творчества этого польского поэта, заказывая переводы его стихотворений (авторами были, например, З. Сераковский, В. Щастный) и печатая их в литературных журналах. Доброжелательно о других поляках (С. Лепарский, М. Рукевич) писали также декабристки. П. Анненкова и М. Волконская, которые вместе с ними пребывали на ссылке в Сибири.

В текстах мемуаристок появляются и отрицательные мнения на тему поляков. Эти высказывания касаются, например, Ф. Булгарина, деятельность которого вызывала враждебность среди русской литературной элиты. Недоброжелательное отношение к полякам и польской теме замечаем также в воспоминаниях А. Смирновой, которая по этому вопросу разделяет мнения придворных кругов.

Summary

*Mickiewicz and other Poles through the eyes of the nineteenth century
Russian women memoirists*

The nineteenth century Russian women memoirism presents a valuable source of information concerning Polish-Russian literary relationships. A. Kern and A. Panaeva's memoirs justify that A. Mickiewicz was a well-known and appreciated poet in Russia and his works were perceived by Russian literary elites as a symbol of struggle for national liberation. Russian publishers and editors of literary magazines played a crucial role in the popularization of Mickiewicz's literary output. His poems, translated into Russian by Z. Sierakowski or W. Szczastny, often appeared in Russian literary magazines. Russian Decembrist writers (P. Annenkova and M. Volkonska) in their memoirs written in the Siberian exile presented in the most favourable light Poles (S. Leparski and M. Rukiewicz) who were also exiled to Siberia. But, on the other hand, in T. Bulharin's memoirs, whose controversial activity was condemned by Russian intellectual elites, as well as in A. Smirnova's opinion, which represented the official line of the Russian aristocracy, we find negative images of Poles and the "Polish question".

Key words: nineteenth century memoirism, Mickiewicz, Polish question, woman, literary relationships.